

NUMELE LUI IISUS HRISTOS ÎN TRADUCERILE ROMÂNEȘTI ALE *PARADISULUI* LUI DANTE ALIGHIERI*

Dr. Cristian UNGUREANU
„Alexandru Ioan Cuza” University, Iași
cristiungureanu@libero.it

Sommario La *Divina Commedia* che Dante Alighieri scrisse nel 1300 è un testo ricco di riflessioni politiche, sociali, filosofiche e religiose, attraverso un viaggio allegorico alla ricerca della conoscenza dell'uomo nella sua totalità. Questo lavoro si propone di analizzare le modalità attraverso le quali è stato tradotto in rumeno il nome con cui viene indicato Gesù Cristo nella terza cantica dantesca, cioè il *Paradiso*. Le difficoltà diventano significative quando si tratta di un testo poetico, là dove al di là del valore simbolico dei concetti, il discorso si deve sottoporre al rigore della metrica.

Parole chiave: *Divina Commedia*, Gesù Cristo, traduzione, concetti religiosi.

1. Introducere

Echivalarea numelor proprii în procesul traducerii reprezintă un subiect puțin abordat în studiile românești de traductologie, probabil fiindcă traducerea în sine a numelor proprii implică probleme specifice. Această observație este valabilă mai ales atunci când desemnarea referentului nu se face direct, ci indirect, prin metaforă sau parafrază. Dificultățile sunt și mai mari atunci când este tradus un text literar și, mai mult, când este tradus un text poetic, acolo unde, pe de o parte, termenii devin simboluri și, pe de altă parte, discursul este supus rigorii metrice. De aceea, am inventariat aici soluțiile de echivalare la care recurg traducătorii în limba română ai *Divinei Comedii* a lui Dante Alighieri (oprinde-mă, dată fiind vastitatea textului, la ultima sa parte, *Paradisul*), identificând situațiile în care forma primează asupra sensului, pe care traducătorul este nevoit să-l trădeze. Versiunile românești analizate aici sunt cea a lui George Coșbuc (traducere finalizată în 1912 și publicată postum în 1925 – *Infernul*, 1927 – *Purgatoriul*, 1931 – *Paradisul*, sub îngrijirea lui Ramiro Ortiz) și cea a Etei Boeriu (1951-1965).

2. Desemnarea lui Iisus Hristos în traducerile românești ale *Paradisului*

Ne ocupăm, în cele ce urmează, de situațiile din *Paradisul* în care este desemnat Iisus Hristos, cea de-a doua persoană a Treimii. În textul lui Dante, această

* Il nome di Gesù Cristo nelle traduzioni rumene del Paradiso di Dante Alighieri.

referențialitate se manifestă fie direct (prin nominalizarea directă: *Iesù*, mai rar, sau *Cristo*, cel mai adesea), fie prin intermediul unor sintagme și perifraze. După cum vom vedea mai jos, textul dantesc oferă și modalitatea coexistenței poetice a celor două maniere de desemnare.

2.1. Desemnare directă

În *Paradisul*, Dante îl desemnează pe Mântuitor în mod direct, folosindu-se de unul dintre teonimele consacrate; în general, echivalarea în limba română se face direct. *Cristo* se regăsește în multe contexte, dar nu ridică probleme evidente de traducere (Par. IX, v. 120; Par. XI, v. 72, 102, 106; Par. XII, v. 71, 75; Par. XIV, v. 104, 106; Par. XVII, v. 51; Par. XIX, v. 104, 106, 108; Par. XX, v. 47; Par. XXIII, v. 20, 72; Par. XXV, v. 15; Par. XXVI, v. 53; Par. XXIX, v. 98, 109; Par. XXXI, v. 3; Par. XXXII, v. 20, 24, 27, 83, 85, 87). În general, termenul este echivalat direct, prin *Hristos*, conform tradiției ortodoxe (deși nu există o normă unică referitoare la ortografierea acestui teonim, cf. Munteanu 2008: 485), sau prin împrumut, *Crist*, preluat din tradiția catolică. Trebuie precizat faptul că G. Coșbuc, cu mici excepții, preferă echivalarea prin *Crist* (în concordanță cu intenția sa vizibilă de a fi aproape și de litera originalului, nu doar de sensul său), iar Eta Boeriu traduce de cele mai multe ori *Hristos*.

În Par. XXV, v. 33 întâlnim numele propriu al Fiului lui Dumnezeu prezentat într-un context în care acesta își manifestă predilecția față de trei dintre apostolii săi: Petru, Iacob și Ioan, pe care îi lua cu el în momentele cheie ale existenței sale terestre: *tu sai, che tante fiate la figuri, / quante Iesù ai tre fé più carezza*. În traducere, G. Coșbuc rămâne fidel originalului, echivalând prin *Iisus*, pe când Eta Boeriu alege să traducă prin supranumele *Hristos* (= ‘Cel Uns’, ‘Mesia’, cf. Broșteanu 2005: 205).

2.2. Desemnare perifrastică

În cele ce urmează, vom examina sintagmele și perifrazele derivate din Biblie și din tradiția creștină prin care Dante desemnează a doua persoană a Sfintei Treimi.

2.2.1. Metafora „mirelui”

Desemnarea lui Iisus Hristos prin substantivul *mirele* (it. *sposo*, cf. Par. III, v. 101) este proprie limbajului mistic și se folosește în tradiția creștină, în special de persoanele care își consacră viața lui Dumnezeu prin voturile religioase: *con quello sposo ch’ogne voto accetta*. Termenul *sposo* (fem. *sposa*) desemnează bărbatul și, respectiv, femeia în ziua nunții (cf. DELI). Traducerea lui G. Coșbuc adaugă anumite nuanțe inexistente în original, cum ar fi cele exprimate prin substantivul *milă*: *să stea cu Mirele, ce ia cu milă / oricare vot conform cu-a lui dorință*. Eta Boeriu echivalează cu mai multă fidelitate: *mirele ce orice juruință / primește când urmează a lui chemare*.

Metafora mirelui apare și în Par. X, v. 141: *ne l'ora che la sposa di Dio surge/ a mattinar lo sposo perchè l'ami*. Dante face aluzie, în contextul de față, la rugăciunea liturgică de la primele ore ale dimineții (*a mattinar*; de la *officium matutinum* ‘nella liturgia, parte dell’ufficio canonico recitata la prima ora del giorno’, cf. DELI), făcută în cadrul Bisericii, pentru a-i oferi și a-i cere mirelui (adică lui Hristos) iubirea. G. Coșbuc echivalează direct termenul *sposo* prin corespondentul său din limba română, *mire* (termen, de altfel, impus și în stilul bisericesc românesc), însă este neclară ideea de rugăciune spusă dimineața în biserică: *mireasa lui Hristos de se gătește/ pe mire-a-l saluta, spre-a fi inbită*. Eta Boeriu face referire doar la statutul de mireasă a Bisericii, termenul *sposo* din original fiind indicat doar printr-un pronume personal în dativ: *mireasa lui Hristos – și spre-a-i fi dragă*.

În Par. XI, v. 31-32, perifriza *colui ch'ad alte grida* se referă la Hristos, văzut ca mirele Bisericii (metafora nunții este indicată aici prin substantivul *la sposa*), iar prețul unei asemenea cununii a fost sângele vărsat pe cruce: *la sposa di colui ch'ad alte grida/ disposò lei col sangue benedetto* (= mireasa celui care, în strigăte puternice, s-a cununat cu ea prin sângele-i binecuvântat). Expresia *ad alte grida* face trimitere la relatarea morții lui Hristos din Evanghelia după Matei: *Iesus autem iterum clamans voce magna emisit spiritum* (Vulgata, Mat. 27:50). În traducerea lui G. Coșbuc, perceperea mesajului este dificilă, din cauză că traducătorul introduce mai multe pronume ai căror referenți nu sunt ușor de identificați: *spre sfântu-i mire-acei ce-o logodi/ prin strigăt nalt cu sânge-al său pe cruce*. Traducerea Etei Boeriu este mai aproape de expresia folosită de autorul originalului și totodată mai limpede, cu toate că lamentația lui Iisus este exprimată prin cauza ei, suferința pătimită pe cruce: *miresei celui sfânt ce-o logodi/ cu sângele vărsat în chin pe cruce*.

Din același câmp semantic al nunții/ familiei este preluată sintagma *primo marito*¹, o metaforă pentru desemnarea lui la Iisus Hristos, primul care a ales sărăcia drept „soție”: *Questa, privata del primo marito/ millecent'anni e più dispetta e scura/ fino a costui si stette sanza invito* (Par. XI, v. 64-66, p. 315). În contextul de față, Dante pregătește, prin această aluzie la nuntă, metafora nunții mistice care are loc între Sfântul Francisc din Assisi și sărăcie, rămasă văduvă din vremea lui Hristos. G. Coșbuc realizează o echivalare directă a expresiei: *văduvă de-ntâiul soț rămase*. Eta Boeriu nu respectă distincția semantică dintre substantivele *soț* și *mire*: *Căci pân'la el rămase văduvită/ de mire*.

2.2.2. Fiul lui Dumnezeu

Sintagma *Figliuol di Dio* (VII, v. 119; substantivul *figliuol* este sinonimul lui *figlio*, dar implicând o nuanță afectivă) îl desemnează pe Fiul lui Dumnezeu, care s-a

¹ *Marito* desemnează o persoană căsătorită de sex masculin (‘coniuge di sesso maschile’, cf. DELI).

înjosit, făcându-se om, și a împăcat natura umană cu demnitatea divină pe care o deținea înainte de păcatul originar: *se'l Figliuol di Dio/ non fosse umiliato ad incarnarsi*. Ambii traducători interpretează aceste versuri și includ astfel, în traducerea lor, explicații și conotații inexistente în textul original. Astfel, G. Coșbuc face referire la moartea pe cruce a Fiului lui Dumnezeu, pe care o caracterizează drept rușinoasă (în încercarea, nereușită, de a reda ideea de umilință conținută de original – *umiliato*): *de nu s-ar fi smerit/ divinu-i fiu să moară-ntru rușine*. Și Eta Boeriu interpretează ideea de întrupare din textul dantesc prin imaginea morții rușinoase, însă referirea la Hristos se face prin menționarea numai a laturii sale umane, de muritor: *de muritorul/ nu se-ntruța spre-a pătimi rușine*, nu prin relația cu Dumnezeu, ca în original.

Tot calitatea de fiu este menționată în Par. XXIII, v. 136-137: *l'alto Filio/ di Dio e di Maria*. Expresia îl desemnează pe Iisus Hristos în calitatea sa de Dumnezeu (*figlio di Dio*) și în calitatea sa de om (*figlio di Maria*): *Quivi triunfa, sotto l'alto Filio/ di Dio e di Maria, di sua vittoria*. G. Coșbuc interpretează greșit relațiile sintactice de la nivelul acestei propoziții: *Aici, cu sfântul Fiu și cu Maria,/ triumf își are-al veșnicei victorii*, transformând atributul genitival, construit în limba italiană cu prepoziția *di* (*di Maria*), în complement sociativ (*cu Maria*). La Eta Boeriu, în schimb, într-un context care îmbină abuziv sobrietatea amvonului cu hedonismul degustării, Hristos este numit direct, fără a mai fi amintită, ca în original, calitatea sa de Fiu al lui Dumnezeu și al Mariei: *Aici își gustă din cerescu-amvon,/ pe sub Hristos, izbânda mântuirii*.

În Par. X, v. 1, Fiul lui Dumnezeu, a doua persoană a Sfintei Treimi, este prezentat de către Dante printr-o reușită îmbinare de expresivitate poetică și precizie teologică: *Guardando nel suo Figlio con Amore/ che l'uno e l'altro eternamente spira*. Dante amintește aici principiul teologic catolic conform căruia Dumnezeu Tatăl, împreună cu Dumnezeu Fiul, îl generează pe Duhul Sfânt (*Amore*). În traducerea lui, G. Coșbuc transpune corect acest principiu: *În Fiul său privind cu-acea iubire/ ce și-unul și-altu-a pururi o stârnește*. Din traducerea Etei Boeriu lipsește ideea de eternitate a concepției despre Treime (*eternamente spira*) sau, mai bine spus, aceasta nu este evidentă din cauza utilizării unui verb la timpul viitor: *Privind în Fiu cu-acea Iubire-adâncă/ ce-n veci dintr-unu-într-altul va fășni*. De asemenea, înlocuirea conjuncției *și* prin prepoziția *întru* trădează ideea exprimată în original, aceea de dublă origine a Duhului Sfânt, sau arată că traducătoarea nu a perceput corect semnificația metaforei iubirii de aici (*Amore* = Duhul Sfânt).

Dante îl prezintă pe Hristos (*nostro Diletto*, Par. XIII, v. 111) drept „cel iubit de Biserică” (*diletto* este participiul de la *diligere*, ‘avere particularmente caro, prediligere’, cf. DELI). Echivalarea lui G. Coșbuc, așa cum se întâmplă adesea, nu ține cont decât de elementele prozodice atunci când traduce prin *al nostru dulce mire*, sintagmă care nu are legătură cu textul dantesc; Coșbuc alege, pur și

simplic, o modalitate de desemnare a lui Hristos sancționată de tradiție și utilizată de Dante însuși în alte contexte. Eta Boeriu echivalează prin numele propriu (*Iisus*) al referentului din contextul original.

2.2.3. Metafora „mielului”

O altă modalitate tradițională de desemnare a lui Hristos este metafora mielului, pe care o folosește și Dante, în Par. XVII, v. 33. Metafora îl indică pe Hristos: *l'Agnel di Dio che le peccata tolle*, desemnat astfel de către Ioan Botezătorul în Evanghelia lui Ioan: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Ioan 1:29); în traducerea românească, ea sună în felul următor: *Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii*. Verbul *tolle* este un latinism împrumutat de Dante din formularea evanghelică, de la *tollō -ere* ('to pick up', cf. OLD). Din rațiuni prozodice, G. Coșbuc echivalează metafora *Agnel di Dio* prin *al lumii miel*, ceea ce duce la o confuzie de concepte: *al lumii miel ce spal-a' lumii rele*. De fapt, Iisus poate să „spele” sau să „ridice” păcatele lumii tocmai pentru că este mielul lui Dumnezeu, eliberându-i astfel pe oameni prin moartea sa. Eta Boeriu echivalează conceptul explicând implicitul metaforei de la Dante: *când încă de păcate/ nu ne spălase-a Mielului junghiere*; verbul folosit de traducătoare, *a junghia*, se referă la modul specific veterotestamentar de a aduce jertfe lui Dumnezeu (cf. Ex. 12).

Un alt context în care Dante se folosește de metafora mielului pentru a face referire la Iisus Hristos este cel din Par. XXIV, v. 2: *O sodalizio eletto a la gran cena/ del benedetto Agnello, il qual vi ciba*. În cazul de față, prin această metaforă este prezentată consecința faptului că Iisus Hristos a fost jertfit pentru păcatele lumii, și anume pentru ca „mielul” să devină hrană pentru suflete, aluzie la Euharistie, dar și la faptul că, în Paradis, Iisus potolește orice foame umană sau dorință de adevăr. Ambii traducători păstrează metafora, dar modifică adjectivul *benedetto* 'binecuvântat' de care este însoțit substantivul *Agnello* în textul original: G. Coșbuc prin *cel sfânt*, Eta Boeriu prin *divin*.

2.2.4. Cuvântul lui Dumnezeu

O altă metaforă prin care este desemnat Iisus Hristos în *Divina Comedie*, metaforă preluată din tradiția creștină, este cea a cuvântului divin. În Par. XIX, v. 44, de exemplu, referindu-se la Hristos, Dante folosește sintagma *suo verbo: non poté suo valor sì fare impresso/ in tutto l'universo, che 'l suo verbo/ non rimanese in infinito eccesso*. Dumnezeu (*colui che volse il sesto* = cel care a rotit compasul), atunci când a creat universul, l-a înzestrat cu calitățile sale (*suo valor*), astfel încât el însuși, prin reprezentantul său, Fiul (*suo verbo*), continuă să transcende orice limită spațio-temporală (*infinito eccesso*). Termenul *verbo* provine din lat. *verbum* 'cuvânt', înlocuit adesea cu grecescul *logos* în context teologic: „nella teologia cristiana, la seconda persona della Trinità, Gesù Cristo” (cf. DELI). Așadar, în acest context poetic, termenul

verbo îl are ca referent direct pe Fiu care, la rândul lui, constituie expresia metonimică a divinității în general, în manifestare. G. Coșbuc echivalează conceptul în mod direct, păstrând conotația teologică din original: *El nu putu să-mprime-atâta-n jos/ virtute-ntregii lumi, ca să nu-și vadă/ rămas cuvântu-n nesfârșit prinos*. La Eta Boeriu lipsesc atât termenul, cât și ideea din original, expresia poetică a transcendeței fiind înlocuită prin imaginea unei pepetue cugetări: *n-a-nțișărit tutindeni al său gând/ și-a sa virtute-astfel ca mai presus/ să nu rămână pururi cugetând*.

În Par. VII, v. 30 se vorbește despre Fiul lui Dumnezeu, care, din proprie inițiativă, a decis să coboare pe pământ, în sânul Fecioarei Maria, pentru a mântui neamul omenesc, conform planului divin: *onde l'umana specie inferma giacque/ giù per secoli molti in grande errore,/ fin ch'al Verbo di Dio discender piacque*. Desemnarea lui Iisus Hristos prin termenul *Verbo* (*di Dio*) își are originea în prologul Evangheliei după Ioan: *Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis* (Ioan 1:14); de altfel, doar textele lui Ioan conțin acest mod de desemnare a Fiului. În tradiția biblică românească, echivalentul substantivului *Verbum* este *Cuvântul* (vezi, pentru acestea, Broșteanu 2005: 219). În traducerea acestei terține, G. Coșbuc ignoră acest fapt și folosește termenul *Verbul* (mai puțin utilizat în limba română cu referire la Dumnezeu²) în loc de *Cuvânt*: *De-aici, bolnav mulți secolii a zăcut/ umanul gen, în mare rătăcire;/ și-n trup când Verbul să scoboare-a vrut*. Eta Boeriu alege să decodifice metafora, echivalând prin numele divinității reprezentate (*Hristos*): *de-aceea veacuri îndelungi zăcu/ umana ginte jos în rătăciri, / pân'n ce Hristos să se pogoare vru*.

În Par. XXIII, v. 73, prin aceeași metaforă a cuvântului (*verbo divino*), Dante vorbește despre Hristos, întrupat în sânul Mariei, folosindu-se de traducerea literală a secvenței din Evanghelia lui Ioan (*Verbum caro factum est*, în Vulgata, Ioan 1:14): *Quivi è la rosa in che'l verbo divino/ carne si fece*. G. Coșbuc echivalează cu fidelitate: *Aici e roza-n care-acolo jos/ fu om divinul Verb*³. Eta Boeriu adaugă conceptului un adjectiv care nu se găsește în original, *iertător*, dar care motivează evenimentul religios al întrupării divinității: *Aici e roza-n care, iertător,/ divinul verb s-a întrupat*.

² Totuși, numele *Verb* este menționat în DLR cu semnificația 'Cuvânt al lui Dumnezeu (logos)', exemplul dat fiind preluat din dicționarul lui Scriban: „Verbul care însufletește întreaga creațiune, *logos spermatikos*, este Cristos însuși”.

³ Dincolo de necesitățile prozodice, opțiunea pentru substantivul *verb*, într-un context în care tradiția textelor religioase românești preferă *cuvânt*, poate fi pusă și pe seama încercării lui Coșbuc, evidente în tot textul, de a îmbrăca mesajul într-o formă cât mai apropiată de cea a originalului. În DLR, utilizarea substantivului *verb* cu semnificație teologică este menționată pentru prima dată la Scriban, în timp ce existența substantivului *cuvânt* cu aceeași semnificație este menționată încă de la Coresi.

2.2.5. Alte modalități de desemnare perifrastică

În Par. II, v. 11, pentru a-l desemna pe Hristos, Dante folosește metafora *pan de li angeli*. Expresia este preluată din Vechiul Testament și interpretată de tradiția creștină ca făcând referire la Hristos care, întrupat fiind, pe pământ este pâinea oamenilor, iar în cer – pâinea îngerilor. În contextul de față, Dante vrea să spună că sunt puțini cei care au fost atrași de înțelepciunea cerească pe care o reprezintă cuvântul lui Dumnezeu: *Voialtri pochi che drizzaste il collo/ per tempo al pan de li angeli*. G. Coșbuc realizează o echivalare fidelă a acestor versuri, chiar dacă introduce o expresie idiomatice (*a da ocol* – în loc de *drizzare il collo*): *Dar voi, puținii-acei ce-ați dat ocol/ la vreme pâinii îngerești*. Eta Boeriu omite ideea de îndreptare a privirii către ceva (*drizzaste il collo* – a îndrepta gâtul, capul către ceva), adăugând însă, din motive prozodice, un adverb (*dibaci*) aplicat privitorilor preschimbați în convivi: *Dar voi puținii, ce din timp, dibaci,/ brănit-v-ați cu pâinea îngerească*.

O altă modalitate de desemnare a lui Hristos, în *Divina Comedie*, este prin identificarea cu una dintre calitățile sale. De exemplu, în Par. XXIII, v. 85, prin sintagma *benigna virtù*, Dante exprimă bunătatea, blândețea cu care el, un simplu muritor, este privit de către Iisus: *O benigna virtù che sì l'imprenti/ sù t'essaltasti per largirmi loco/ a li occhi li che non t'eran possenti*. Chiar dacă modifică imaginea poetică din originalul dantesc, înlocuind „întipărirea” cu „apriinderea” și caracterul „benign” prin ideea de sfințenie, G. Coșbuc reușește să surprindă esențialul conceptual al acestei terține: *Tu cel ce-astfel le-aprinzi, Virtute sfântă,/ te nalți atâta, ca să aibă loc/ și ochii mei ce-atât de slab se-avântă*. Eta Boeriu alege să traducă conceptul cristic prin substantivizarea atributului *benigno*, păstrând ideea de incapacitate a muritorului Dante de a percepe de unul singur cele ce se află în Paradis: *O, tu, ce-ți pui pecetea-n ei, blajine,/ ca să-i zăresc te-ai înălțat din loc,/ căci nu sunt vrednici ochii mei de tine*.

În Par. XXIV, v. 35 este prezentat Hristos în calitatea sa de Dumnezeu al tuturor (*Nostro Segnor*), care lasă cheile împărăției lui Petru: *O luce eterna del gran viro/ a cui Nostro Segnor lasciò le chiavi*. Concepția teologică exprimată aici este aceea a identității lui Hristos cu Dumnezeu, a Fiului cu Tatăl. Lipsește din ambele traduceri analizate adjectivul posesiv care, la Dante, semnifică apropierea de umanitate a divinității prin întruparea lui Hristos. G. Coșbuc: *Eternă facl-a marelui bărbat,/ cui cheile de-aici aduse, care/ deschid ăst regn, de Domnul ți s-au dat*. Eta Boeriu: *O, veșnic dub al marelui bărbat/ cui Domnu-i dete-acele chei ce-n lume/ el însuși dus-a din acest regat*.

Mai neașteptată este desemnarea lui Hristos prin metafora pelicanului (*nostro pellicano*, Par. XXV, v. 113). În contextul acesta, poetul face aluzie la apostolul Ioan, care, în timpul ultimei cene, a stat la pieptul lui Iisus și care a fost ales să se îngrijească de Maria la picioarele crucii: *Questi è colui che giacque sopra'l petto/ del*

nostro pellicano, e quest'i fue/ di su la croce al grande officio eletto. Pentru a-l desemna pe Hristos, Dante se folosește aici de un simbol; în timpul său, pelicanul era considerat o pasăre care făcea trimitere la figura lui Hristos. Conform unei legende cu circulație în perioada medievală, pelicanul își readuce la viață puii omorâți de veninul unui șarpe cu carnea și sângele său, după care, în unele versiuni, moare; de aici și asocierea sa cu jertfa lui Iisus pe cruce⁴. Această interpretare simbolică se baza și pe un vers din Psalmi: *Similis factus sum pellicano solitudinis* (Vulgata, Ps. 101:7). G. Coșbuc, fidel și în acest context originalului, echivalează expresia direct, prin majuscula aplicată acestei metafore animaliere mai puțin uzuale în spațiul ortodox, încercând, probabil, să o accentueze ca antonomază. Eta Boeriu alege să traducă printr-un nume (*Mântuitorul*) care îi este atribuit, prin tradiție, referentului din textul original.

În sfârșit, coexistența celor două maniere de desemnare (directă sau perifrastică) a Mântuitorului funcționează poetic, într-un moment de uimire absolută și de exaltare paradisiacă a pelerinului Dante (momentul întâlnirii, incredibilă pentru el, cu Sfântul Bernard de Clairvaux), prin asumarea redundantă, într-o unică secvență sintactică, a unei acumulări intensive a apelativelor cristice, într-o retorică a superlativului tinzând spre retorica dramatică a exprimării inexprimabilului: *Signor mio Iesù Cristo, Dio verace* (Par. XXXI, v. 107). Perifraza dantescă face aluzie la definiția clasică pe care credința creștină o dă lui Hristos: om adevărat și Dumnezeu adevărat. Deși, în contextul de față, Dante folosește o formă interogativă, aceasta nu exprimă dubii sau incertitudini referitoare la cele două naturi însumate în Iisus Hristos, ci uimirea poetului, căruia nu-i vine să creadă că poate să vadă chipul lui Dumnezeu: *Signor mio Iesù Cristo, Dio verace,/ or fu sì fatta la sembianza vostra?*. Traducerea lui G. Coșbuc păstrează toate coordonatele mesajului dantesc, atât pe cele referitoare la Hristos, cât și pe cele legate de exprimarea unei ipostaze atât de speciale (viziunea cristică): *Iisuse, Doamne-al meu și Donn verace,/ așa erai tu deci, cum ești aici?*. Eta Boeriu alege doar numele mesianic pentru desemnarea celei de-a doua persoane a divinității, *Hristos*; ea optează pentru adjectivul *adeverit* în loc de *adevărat* într-o alegere dictată de rimă, dar în acord cu vechile texte religioase românești: *Hristoase, Dumnezeu adeverit,/ acesta-i, Doamne, chipul tăn adică?*

3. Concluzii

În textul lui Dante, desemnarea lui Iisus Hristos se realizează în mod direct (prin numele consacrat în tradiția creștină: *Cristo*, redat de G. Coșbuc prin *Crist*, iar de Eta Boeriu prin *Hristos*) sau indirect, prin metafore mai mult sau mai puțin consacrate (*Sposo, Figlio, Verbo, Agnello, Pellicano*), preluate din imaginarul

⁴ Pentru simbolistica acestei păsări în *Divina Comedie*, vezi Cojocaru (2005: 175).

creștin al epocii, sau prin metonimie. În situațiile în care desemnarea din original se face în manieră indirectă, traducătorii întâmpină dificultăți în redarea metaforelor sau a metonimiilor din textul în limba italiană. Îndepărtarea traducerii de original, în astfel de situații, înseamnă adăugarea unor semnificații inexistente în textul lui Dante sau omiterea altora, prin decodificarea metaforelor (de exemplu, sintagma *alto Filio di Dio e di Maria* este echivalată de Eta Boeriu prin... *Hristos*). În unele cazuri, îndepărtarea traducerii de original se datorează incapacității traducătorului de a percepe corect mesajul, cu nuanțele sale, dar, de cele mai multe ori, ea trebuie pusă pe seama constrângerilor prozodice.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

- Dante, *Divina Commedia. Inferno. Purgatorio. Paradiso*, con il commento di Anna Maria Chiavacci Leonardi, Arnoldo Mondadori editore, Milano, 1994.
- Dante Alighieri, *Commedia. Paradiso*, a cura di Emilio Pasquini e Antonio Qualio, Garzanti editore, Milano, 1999.
- Dante, *Divina Comedie. Paradisul*, În românește de George Coșbuc, Comentariu de Alexandru Balaci, Editura pentru literatură și artă, București, 1957.
- Dante, *Divina Comedie. Paradisul*, În românește de Eta Boeriu, Note și comentarii de Alexandru Balaci, Editura Minerva, București, 1965.
- DELI = *Dizionario etimologico della lingua italiana*, Manlio Cortelazzo, Paolo Zoli, Zanichelli Editore, Bologna, 1980.
- DLR = *Diționarul limbii române*, serie nouă, Academia Română, București, 1965 și urm.
- Enc.D. = G. A. Scartazzini, *Enciclopedia dantesca. Dizionario critico e ragionato di quanto concerne la vita e le opere di Dante Alighieri*, vol. I, *A-L*, Milano, 1896, vol. II (parte prima), *M-R*, Milano, 1898, vol. II (parte seconda), *S-Z*, Milano, 1899.
- Vulgata = *Bibliorum Sacrorum, Iuxta Vulgata Clementinam*, Nova Editio, curavit Aloisius Gramatica, Vatican, 1929.

B. Literatură secundară

- Broșteanu 2005: Monica Broșteanu, *Numele lui Dumnezeu în Coran și în Biblie*, Editura Polirom, Iași.
- Cojocaru 2005: Dragoș Cojocaru, *Natura în «Divina Comedie». Studiu istoric și comparativ*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- Munteanu 2008: Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Humanitas, București, 2008.